

**Ўзбекистон Республикаси Олий судининг иқтисодий ишлар бўйича
судлов ҳайъати томонидан 2019 йилнинг биринчи чорагида
назорат тартибида кўрилган ишлар бўйича суд амалиёти**

О Б З О Р И

Иқтисодий ишлар бўйича судлов ҳайъатининг 2019 йил биринчи чорагидаги иш фаолияти таҳлилларига кўра, судлов ҳайъати томонидан Олий суднинг иш режаси ва тасдиқланган Дастурлар, Йўл харитасида белгиланган вазибалар ижроси юзасидан муайян ишлар амалга оширилган, шу жумладан қонуний кучга кирган суд ҳужжатлари назорат тартибида қайта кўрилган.

Иқтисодий ишлар бўйича судлов ҳайъатида ҳисобот даврининг бошига қолдиқдаги назорат шикоятлари сони 110 тани ташкил этиб, ҳисобот даврида жами 431 та назорат шикояти (протести) келиб тушган.

Улардан 137 та шикоят қайтарилган, 37 та шикоятни қабул қилиш рад этилган, 109 та шикоят бўйича уларни кўриб чиқиш учун судлов ҳайъатига ўтказиш рад этилган, 119 та шикоят (протест) иш юритувга қабул қилинган.

144 та шикоят (протест) кўриб чиқилган. Шулардан 32 таси бўйича суд қарорлари ўзгаришсиз қолдирилган, 29 та суд қарори ўзгартирилган, 83 та суд қарори бекор қилинган.

Жумладан, 16 иш бўйича қабул қилинган суд ҳужжатлари бекор қилиниб, иш янгидан кўриш учун юборилган, 46 таси бўйича янги қарор қабул қилинган, 12 таси бўйича аввал қабул қилинган суд ҳужжати ўз кучида қолдирилган, 3 таси бўйича даъво кўрмасдан қолдирилган, 6 таси бўйича иш юритиш тугатилган, 114 та шикоят ҳисобот даврининг охирига қолдиқда қолган.

Судлов ҳайъати судьялари томонидан жами 9 марта ҳуқуқий тарғибот ишлари амалга оширилган. 5 та норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар (2 та қонун ва 3 та қонуности ҳужжатлари) лойиҳаси ишлаб чиқилиб, улардан 2 та қонун ва 1 та қонуности ҳужжатлари лойиҳаси қабул қилинган. Суд амалиёти юзасидан 2 та умумлаштириш ўтказилиб Олий суд Раёсатининг муҳокамасига киритилган.

Шунингдек, Бухоро вилояти иқтисодий судларининг одил судловни амалга ошириш бўйича 2017-2018 йиллардаги фаолияти амалий ёрдам кўрсатиш йўли билан ўрганилиб, натижалари Олий суд Раёсатининг муҳокамасига киритилган.

Суд амалиёти обзори натижаларига кўра, биринчи, апелляция ва кассация инстанцияси судлари томонидан айрим ишларни кўришда Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси (бундан буён матнда ФК деб юритилади), Иқтисодий процессуал кодекси (бундан буён матнда ИПК деб юритилади) ва бошқа қонун ҳужжатлари, шунингдек Олий суд Пленумининг қарорларида берилган тушунтиришларга риоя қилмаслик ҳолатларига йўл қўйилаётганлигини кўриш мумкин.

I. Процессуал ҳуқуқ нормаларини қўллаш амалиёти

1. Даъвогар низони судгача ҳал қилиш (талабнома юбориш) тартибига риоя этмаган бўлса, башарти бу шу тоифадаги низолар учун қонунда ёки тарафлар шартномасида назарда тутилган бўлса, даъво аризаси кўрмасдан қолдирилишига асос бўлади.

Бир тараф шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги таклифга иккинчи тарафдан рад жавоби олганидан кейингина ёки таклифда кўрсатилган ёхуд қонунда ёинки шартномада белгиланган муддатда, бундай муддат бўлмаганида эса – ўттиз кунлик муддатда жавоб олмаганидан кейин, шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги талабни судга тақдим этиши мумкин.

Тумани ҳокимлигининг “У” фермер хўжалиги билан тузилган ер участкасини узоқ муддатли ижарага бериш шартномасини бекор қилиш ва ажратилган ер майдонларини туман ҳокимлиги захирасига қайтариш тўғрисидаги даъво аризаси биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан қаноатлантирилган.

Апелляция инстанцияси судининг қарори билан процессуал ҳуқуқ нормасининг бузилганлиги асосига кўра ҳал қилув қарори бекор қилиниб, даъво талабларини қаноатлантириш, тарафлар ўртасида тузилган ер участкасини узоқ муддатли ижарага бериш шартномасини бекор қилиш ва ажратилган ер майдонларини туман ҳокимлиги захирасига қайтариш тўғрисида янги қарор қабул қилинган.

Иш ҳужжатларидан аниқланишича, туман ҳокимининг қарори билан фермер хўжалиги ташкил этилиши бўйича ўтказилган танловда ғолиб бўлган фуқарога пахта-ғаллачилик йўналишида ер майдонлари ажратиб берилган.

Вилоят ҳокимининг қарори билан туман ҳокимлиги захира ерларида фермер хўжалиги ташкил этиш учун танловда иштирок этиб ғолиб бўлган фуқароларга ер майдони ажратиб бериш тўғрисидаги туман ҳокимининг мазкур қарори тасдиқланган.

Даъво аризасида қайд этилишича, “У” фермер хўжалиги унга ижарага ажратиб берилган ер майдонларига ҳеч қандай асос ва сабабсиз режага нисбатан кам майдонга ғалла экиб, ғалла етказиб бериш бўйича контрактация шартномасининг бажарилмаслигига замин яратилган. Фермер хўжалиги ер майдонига режалаштирилмаган сабзавот экинлари ва терак экиб, теракзор барпо қилган ҳамда фуқароларга қонунга хилоф равишда сабзавот-полиэтилен экинларини экиб олиш учун ижарага берган ва фуқаро фермер хўжалигига ижара ҳуқуқи асосида берилган ер майдонини эгаллаб олиб, уй-жой қуриб олганлигига ҳеч қандай эътироз билдирмаган.

Туман ҳокимлиги низони судгача ҳал қилинишини таъминлаш мақсадида талабномани расмийлаштирганлиги, уни фермер хўжалигининг бошлиғига шахсан топшириш натижа бермагани, фермер хўжалиги бошлиғи талабномани олишдан бош тортганлиги далолатномада қайд этилган.

Туман ҳокимлиги фермер хўжалиги ер ижараси шартномаси шартларини кўпол равишда бузганлиги асосига кўра судга мурожаат қилиб, фермер

хўжалиги билан тузилган ер ижараси шартномасини суд тартибида бекор қилишни сўраган.

Судлар томонидан ишни кўришда туман ҳокимлиги фермер хўжалиги билан юзага келган низони судгача ҳал қилиш тартибига риоя этилганлиги ҳолати ўрганилмасдан, даъвони қаноатлантириш тўғрисида барвақт хулосага келган.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 31 январдаги 22-сонли қарори билан тасдиқланган “Фермер хўжалигининг ер майдонини мақбуллаштириш ва уни тугатиш тартиби тўғрисида”ги Низомда фермер хўжалиги томонидан шартнома интизоми бузилишининг, шунингдек хўжалик фаолияти самарасиз юритилишининг аниқланган ҳолатлари асосида фермер хўжалиги ер участкаси майдонини мақбуллаштириш ва уни тугатиш тартиби белгиланган.

Низомнинг 14 ва 16-бандларига кўра, фермер хўжалиги томонидан ер майдонини ижарага олиш шартномаси шартларининг кўпол равишда бузилганлиги, энг аввало, фермер хўжалигига ижарага берилган қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан бошқа мақсадларда фойдаланилганлиги, фермер хўжалигини шакллантириш чоғида фермер хўжалиги ихтисослашувининг бузилганлиги, ижарага берилган қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан оқилона фойдаланмаслик, мунтазам (кетма-кет уч йил мобайнида) норматив кадастр баҳосидан паст ҳосил олинганлиги, фермер хўжалиги билан тайёрлов ташкилотлари ўртасида, энг аввало, давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини харид қилиш бўйича тузилган контрактация шартномалари шартларининг мунтазам (кетма-кет уч йил мобайнида) бажарилмаганлиги (форс-мажор ҳолатларининг вужудга келиши ҳолатлари бундан мустасно), хўжалик фаолиятининг самарасиз ва паст рентабеллик билан юритилиши аниқланганда – қишлоқ ва сув хўжалиги органлари, ер ресурслари ва давлат кадастри органлари, туман фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгаши, шунингдек тайёрлов ташкилотлари томонидан аниқланган ҳолатлар юзасидан далолатнома тузилиши, далолатномага кўрсатиб ўтилган органлар (ташкилотлар) вакиллари ва фермер хўжалиги раҳбари томонидан имзоланиши, фермер хўжалиги раҳбари далолатномани имзолашдан бош тортган тақдирда, далолатномада бу тўғрида ёзув қайд қилиниши, у туман фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгаши раиси ҳамда икки нафар жисмоний шахс томонидан тасдиқланиши, далолатнома икки нусхада тузилиши, улардан бири фермер хўжалиги раҳбарига топширилиши белгиланган.

Шунингдек, Низомда далолатнома асосида мазкур Низомнинг 14-бандида кўрсатилган органлар (ташкилотлар) бир кун мобайнида тегишли тақдимномани далолатнома, шунингдек зарур ҳужжатлар ва материаллар билан бирга туман (шаҳар) ҳокимига юбориши, туман (шаҳар) ҳокими уч кун муддатда барча ҳужжатлар ва материалларни туман фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашига юбориши, туман фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгаши икки кун мобайнида

хужжатлар ва материалларни кўриб чиқиши ва уларни кўриб чиқиш натижалари бўйича хулоса чиқариши, ушбу хулоса хужжатлар ва материаллар билан биргаликда тегишли хулосани олиш учун Комиссияга юборилиши, далолатномада кўрсатилган ҳолатлар тасдиғини топган тақдирда, Комиссия бир ҳафта муддатда тақдим этилган хужжатлар ва материалларни таҳлил қилиш асосида ер участкасини ижарага бериш шартномасини бекор қилиш тўғрисида ёхуд унинг майдонини мақбуллаштириш тўғрисида хулоса тайёрлаши, ушбу хулоса барча хужжатлар билан биргаликда кўриб чиқиш учун халқ депутатлари туман Кенгашига юборилиши, халқ депутатлари туман Кенгаши энг яқиндаги сессияда Комиссия томонидан тақдим этилган хужжатларни кўриб чиқиши ва тегишли қарор қабул қилиши, ушбу қарор Комиссия томонидан тақдим этилган хужжатлар билан биргаликда туман (шаҳар) ҳокимига юборилиши, туман (шаҳар) ҳокими халқ депутатлари туман Кенгашининг ер участкасини ижарага бериш шартномасини бекор қилиш ёхуд ер майдонини мақбуллаштириш тўғрисидаги қарори асосида, қонун хужжатларида белгиланган тартибда, халқ депутатлари туман Кенгашининг қарорини, Комиссиянинг хулосасини, туман фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашининг хулосасини, далолатномани ва бошқа зарур хужжатлар ҳамда материалларни илова қилган ҳолда фермер хўжалиги раҳбари билан ер участкасини ижарага бериш шартномасини бекор қилиш ёхуд унинг ер участкаси майдонини мақбуллаштириш тўғрисида фермер хўжалиги раҳбарига таклиф киритиши белгиланган.

Шартномани бекор қилиш тўғрисидаги таклиф фермер хўжалиги раҳбари томонидан рад этилганда ёки ФКнинг 384-моддасида белгиланган муддатда жавоб олинмаганда туман (шаҳар) ҳокими, қонун хужжатларида белгиланган тартибда, халқ депутатлари туман Кенгашининг қарорини, Комиссиянинг хулосасини, туман фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашининг хулосасини далолатномани ва бошқа зарур хужжатлар ва материалларни илова қилган ҳолда фермер хўжалиги билан ер участкасини ижарага бериш шартномасини бекор қилиш юзасидан иқтисодий судга даъво аризасини юбориши кўрсатилган.

Бироқ, аниқланган ҳолатлар бўйича белгиланган тартибда хужжатлар расмийлаштирилмаган, халқ депутатлари туман Кенгашининг қарори олинмаган, туман ҳокимлиги томонидан фермер хўжалиги раҳбари билан ер участкасини ижарага бериш шартномасини бекор қилиш ёхуд унинг ер участкаси майдонини мақбуллаштириш тўғрисида фермер хўжалиги раҳбарига таклиф киритилмаган.

Туман ҳокимлиги томонидан судга тақдим этилган фермер хўжалигига оид халқ депутатлари туман Кенгашининг қарори туман маъмурий судининг ҳал қилув қарори билан ҳақиқий эмас деб топилган. Ушбу ҳал қилув қарори апелляция инстанцияси судининг қарори билан ўзгаришсиз қолдирилган.

Бу эса, халқ депутатлари туман Кенгашининг қарори қабул қилинган пайтдан бошлаб ҳақиқий эмаслигини билдиради. Бу ҳол туман ҳокимлиги томонидан судга даъво тақдим этишда Низомда белгиланган, амалга

оширилиши лозим бўлган ҳаракатларни амалга оширмаганлигидан далолат беради.

ФКнинг 384-моддасига мувофиқ шартнома қандай шаклда тузилган бўлса, уни ўзгартириш ёки бекор қилиш тўғрисидаги келишув ҳам шундай шаклда тузилади, башарти қонун ҳужжатларидан, шартнома ёки иш муомаласи одатларидан бошқача тартиб келиб чиқмаса.

Бир тараф шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги таклифга иккинчи тарафдан рад жавоби олганидан кейингина ёки таклифда кўрсатилган ёхуд қонунда ёинки шартномада белгиланган муддатда, бундай муддат бўлмаганида эса – ўттиз кунлик муддатда жавоб олмаганидан кейин, шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги талабни судга тақдим этиши мумкин.

Тарафлар ўртасидаги шартноманинг 18-бандида томонлардан бири шартнома шартларини бажармаганда ёки қонун ҳужжатларини мунтазам равишда бузганда иккинчи томон ушбу шартноманинг белгиланган тартибда бекор қилинишини талаб қилишга ҳақлилиги, 20-бандида эса, томонлардан бири шартномани бекор қилиш мўлжали тўғрисида иккинчи томонни шартнома бекор қилиниши сабабларини асослаган ҳолда мўлжалланаётган бекор қилиш санасидан уч ой олдин ёзма равишда хабардор қилиши кўрсатилган.

Туман ҳокимлиги вакиллари ва ҚФЙ вакиллари томонидан имзоланган далолатномада ер участкасини узоқ муддатли ижарага олиш тўғрисидаги шартномани бекор қилиш ҳақидаги талабномани фермер хўжалиги раҳбари олишдан бош тортганлиги акс эттирилган бўлса-да, ушбу талабнома фермер хўжалигига почта ёки бошқа алоқа воситалари орқали юборилмаган. Қолаверса, ушбу талабнома ва фермер хўжалиги талабномани олишдан бош тортганлиги ҳақидаги далолатнома Низом талабларига жавоб бермайди.

Бундан ташқари, ушбу талабнома халқ депутатлари туман Кенгашининг қарори қабул қилинганидан кейин юборилиши лозим бўлган. Лекин, фермер хўжалиги бошлиғининг талабномани олишдан бош тортганлиги ҳақидаги далолатнома маъмурий суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилган халқ депутатлари туман Кенгашининг қароридан олдин тузилган.

ИПК 107-моддасининг 5-бандига асосан даъвогар низони судгача ҳал қилиш (талабнома юбориш) тартибига риоя этмаган бўлса, башарти бу шу тоифадаги низолар учун қонунда ёки тарафлар шартномасида назарда тутилган бўлса, даъво аризаси кўрмасдан қолдирилишига асос бўлади.

Даъвогар туман ҳокими низони судгача ҳал қилиш бўйича чоралар кўрмаган ҳолда шартномани бекор қилиш талаби билан судга мурожаат қилган. Судлар ишни кўришда иш ҳужжатларини тўлиқ ўрганмаган, далилларга баҳо бермаган, моддий ва процессуал ҳуқуқ нормаларини нотўғри қўллаган ҳолда қарор қабул қилган.

Қайд этилганларга кўра, судлов ҳайъати суд қарорларини бекор қилиш, даъвонинг ер участкасини ижарага бериш шартномасини бекор қилиш талабини кўрмасдан қолдириш, фермер хўжалигига ажратилган ер

майдонларини туман ҳокимлиги захирасига қайтариш қисмини эса қаноатлантирмасдан қолдириш тўғрисида янги қарор қабул қилган.

4-2003-1801/1864-сонли иш

2. Ҳеч қандай далил суд учун олдиндан белгилаб қўйилган кучга эга эмас. Эксперт хулосаси суд мажлисида текширилади ҳамда бошқа далиллар билан бир қаторда баҳоланади.

“Т” масъулияти чекланган жамиятининг (МЧЖ) акциядорлик тижорат банкидан (банк) 76 106 494 сўм ундирилган маблағни ҳамда унга ҳисобланган 76 106 494 сўм фоизларни, жами 152 212 988 сўмни ундириш тўғрисидаги даъво аризаси биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан қисман қаноатлантирилиб, банкидан МЧЖ фойдасига 50 832 123 сўм ортиқча ундирилган маблағ, 7 116 498 сўм банк фоизи ундирилган ва даъвонинг қолган қисмини қаноатлантириш рад этилган. Шунингдек, банк филиалига нисбатан хусусий ажрим чиқарилиб, кўриб чиқиш учун Ўзбекистон Республикаси Марказий банкига юборилган.

Апелляция инстанцияси судининг қарори билан ҳал қилув қарори ва хусусий ажрим ўзгаришсиз қолдирилган.

Ишдаги ҳужжатларга кўра, МЧЖ ва банк филиали ўртасида тузилган кредит шартномасига асосан банк филиали МЧЖга қурилиши тугалланмаган ишлаб чиқариш биносини қуриб битказиш ва қандолатчилик фаолиятини амалга ошириш мақсадида технологик ускуналарни сотиб олиш учун икки йил муддатга, йиллик 14 фоиз устама тўлаш шarti билан 180 000 000 сўм кредит ажратишга, МЧЖ эса ажратилган кредитни белгиланган мақсадларга ишлатиш, график асосида кредит ва фоизларини тўлаш мажбуриятини олган. Банк филиали томонидан мажбурият бажарилиб, МЧЖга кредит ажратилган.

МЧЖ графикда белгиланган муддатларда кредит ва фоизларини қайтармаганлиги сабабли банк филиали судга мурожаат қилиб, кредит шартномасини бекор қилиш ва ажратилган 180 000 000 сўм кредитни, 15 757 045 сўм фоизини ундиришни, ундирувни гаров мулкига қаратишни сўраган.

Вилоят иқтисодий судининг ҳал қилув қарори билан даъво аризаси тўлиқ қаноатлантирилган.

МЧЖ судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, кредит шартномаси бошқа иш бўйича суд томонидан бекор қилинганлигига қарамасдан банк филиали жамиятга фоизлар ҳисоблаб, мемориал ордерлар орқали жами 76 106 494 сўмни ундириб олганлиги, асоссиз ундирилган 76 106 494 сўмни ҳамда ўзганинг пул маблағидан асоссиз фойдаланганлиги учун ҳисобланган 76 106 494 сўм фоизлар, жами 152 212 988 сўмни ундиришни сўраган.

Биринчи инстанция суди томонидан даъво қисман қаноатлантирилган, апелляция инстанцияси суди ҳал қилув қарорини ўзгаришсиз қолдирган.

Судларнинг бундай хулосага келишига эксперт хулосаси асос бўлган.

Унда кредит шартномаси суд томонидан бекор қилинганидан сўнг банк филиали томонидан кредит фоизи учун жами 50 832 122,92 сўм асоссиз ундирилганлиги аниқлангани қайд этилган.

Тарафлар ўртасида тузилган кредит шартномасининг 2.2-бандида кредит бўйича қарздорлик жадвал бўйича муддати ўтган қарздорликка ўтказилганидан сўнг мижознинг (МЧЖ) махсус ҳисоб рақамига тушган нақд пул маблағи ҳисобидан ва келиб тушган пул маблағи ҳисобидан кредитнинг асосий суммаси ва фоиз қарздорлиги мижознинг розилигисиз унинг депозит ҳисоб рақамидан мемориал ордер билан чегириб олиниши амалга оширилиши тўғрисида келишувга эришилган.

ФК 385-моддасининг иккинчи қисмига кўра, шартнома бекор қилинганида тарафларнинг мажбуриятлари бекор бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг “Хўжалик шартномаларини тузиш, ўзгартириш ва бекор қилишни тартибга солувчи фуқаролик қонун ҳужжатлари нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида” 2009 йил 18 декабрдаги 203-сонли қарори 22-бандининг иккинчи хатбошисида тушунтирилишича, шартнома ўзгартирилган ёки бекор қилинган тақдирда, агар келишувдан ёки шартномани ўзгартириш хусусиятидан бошқача тартиб англашилмаса, тарафлар шартномани ўзгартириш ёки бекор қилишга келишган пайтдан бошлаб, шартнома суд тартибида ўзгартирилган ёки бекор қилинганида эса – суднинг шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган пайтдан бошлаб мажбуриятлар ўзгартирилган ёки бекор қилинган ҳисобланади.

Тарафлар ўртасидаги шартнома суд тартибида ҳал қилув қарори асосида бекор қилинган ва ушбу ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган. Шунга кўра МЧЖ ва банк филиали ўртасида тузилган шартнома бекор қилинган ҳисобланади ва шу кунга қадар шартнома шартлари амалда бўлган.

Иш бўйича эксперт хулосасида банк филиали томонидан МЧЖнинг ҳисоб рақамидан мемориал ордер орқали пул маблағлари асоссиз олиб қўйилганлиги тўғри қайд этилган бўлса-да, эксперт томонидан хулоса тайёрлашда шартнома ҳал қилув қарори қабул қилинган кундан бекор бўлган деб ҳисобланган ва асоссиз олинган пул маблағи 50 832 122,92 сўмни ташкил этиши тўғрисида нотўғри хулосага келган.

ИПК 74-моддасининг тўртинчи қисмига кўра ҳеч қандай далил суд учун олдиндан белгилаб қўйилган кучга эга эмас.

Ушбу Кодекс 86-моддасининг биринчи қисмига кўра эксперт ёки экспертлар комиссияси текширишларни ўтказиб бўлганидан кейин тегишинча эксперт ёхуд экспертлар комиссияси таркибига кирувчи ҳар бир эксперт имзоси билан тасдиқланадиган хулоса тузади, бешинчи қисмига кўра текшириш тугаганидан сўнг хулоса, текшириш объектлари ва иш материаллари экспертизани тайинлаган судга юборилади, олтинчи қисмига кўра хулоса суд мажлисида текширилади ҳамда бошқа далиллар билан бир қаторда баҳоланади.

Иш бўйича эксперт хулосаси бошқа далиллар билан бирга ўрганилганда суд қарори қонуний кучга кирганидан кейин МЧЖнинг ҳисоб рақамидан унинг розилигисиз жами 32 112 154,22 сўм пул маблағи ундириб олинган. Эксперт хулосасидаги нотўғри равишда ундириб олинганлиги кўрсатилган 18 719 968,70 сўм қисми ҳал қилув қарори қонуний кучга киргунга қадар, яъни тарафлар ўртасидаги шартнома бекор қилинмасдан олинган бўлиб, суд қарорларининг 18 719 968,70 сўм ундириш қисми асоссиздир.

Шунингдек, биринчи инстанция суди суд харажатларини ундиришда ҳам хатоликка йўл қўйган. Жумладан, МЧЖ кичик тадбиркорлик субъекти эканлигини тасдиқловчи маълумотнома асосида давлат божининг 50 фоизи миқдорида 762 000 сўм давлат божини ихтиёрий равишда тўлаган, суд томонидан даъво қисман қаноатлантирилган бўлса-да, банкдан МЧЖ фойдасига 579 487 сўм давлат божи ундирилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг “Иқтисодий судлар томонидан давлат божи тўғрисидаги қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим масалалари ҳақида” 2008 йил 18 апрелдаги 180-сонли қарори 26-бандининг учинчи хатбошисида тушунтирилишича, агар иқтисодий судга мурожаат қилишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъекти томонидан белгиланган ставканинг 50 фоизи миқдорида давлат божи тўланган бўлиб, даъво талаблари қаноатлантирилганда ишни кўриш натижаси бўйича жавобгардан ундириладиган давлат божининг миқдори даъвогар томонидан тўлаб чиқилган сумма билан чегараланади. Даъво рад этилган тақдирда, давлат божи даъвогардан қўшимча равишда ундирилмайди.

ИПК 118-моддасининг биринчи қисмига кўра, суд харажатлари ишда иштирок этувчи шахсларнинг қаноатлантирилган даъво талаблари миқдорига мутаносиб равишда уларнинг зиммасига юклатилади.

Қайд этилганларга кўра, судлов ҳайъати суд қарорларини ўзгартириш, суд харажатларини даъвонинг қаноатлантирилган қисмига мутаносиб равишда тарафлар ўртасида тақсимлаш, суд қарорларининг банкдан МЧЖ фойдасига 50 832 122,92 сўм ундириш қисмини 32 112 154,22 сўмга, давлат божи ундириш қисмини мутаносиб равишда ўзгартириш, суд қарорларининг қолган қисмини ўзгаришсиз қолдириш тўғрисида қарор қабул қилган.

4-2201-1801/1410-сонли иш

II. Моддий ҳуқук нормаларини қўллаш амалиёти

1. Шартномада назарда тутилган ва қонун (алоҳида қарор) билан белгиланган тўловни кунлик тарзда тўлаш жавобгарнинг мажбурияти бўлиб, ўз вақтида тўлов амалга оширилмаганлиги учун даъвогар неустойкани талаб қилишга ҳақли.

Неустойка тўлаш тарафларнинг келишувида назарда тутилган ёки тутилмаганлигидан қатъи назар, кредитор қонунда белгиланган неустойка (қонуний неустойка)ни тўлашни талаб қилишга ҳақли.

Акциядорлик жамиятининг (АЖ) жавобгар “Х” масъулияти чекланган жамиятидан (МЧЖ) 505 188 000 сўм асосий қарз, 175 558 818 сўм пеня, жами 680 756 818 сўмни ундириб бериш тўғрисидаги даъво аризаси бўйича биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан даъво талабларини қаноатлантириш рад этилган.

Апелляция инстанцияси судининг қарори билан ҳал қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Даъвогарнинг назорат шикоятда судлар иш ҳолатларини тўлиқ ўрганмасдан, асосиз равишда даъвонинг пеня қисмини қаноатлантиришни рад этишгани баён қилиниб, суд қарорларининг пеня ундиришни рад этиш қисмини бекор қилиш ва жавобгар “Х” МЧЖдан 175 558 818 сўм пеня ундириш сўралган.

Иш ҳужжатларига кўра, АЖнинг ҳудудий газ таъминоти филиали (етказиб берувчи) ва жавобгар (истеъмолчи) – “Х” МЧЖ ўртасида табиий газни автомобилларга газ тарқатиш компрессор шахобчаларига етказиб бериш тўғрисида тузилган шартноманинг 4.20-бандида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2016 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида” 2015 йил 22 декабрдаги ПҚ-2455-сонли қарорига асосан истеъмолчи (автомобилларга сиқилган газ тўлдириш компрессор шахобчалари)га етказиб берилган ҳар бир куб метр табиий газ ҳажми учун махсус инвестициявий кўшимча тўловни амалга ошириши лозимлиги белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг мазкур қарори 6-бандининг иккинчи хатбошиси мазмунига кўра, 2016 йил 1 январдан бошлаб автомобилларни газ билан тўлдириш компрессор станцияларига (балансида автомобилларни газ билан тўлдириш компрессор станциялари мавжуд юридик шахсларни ўз ичига олган ҳолда) сотадиган табиий газнинг улгуржи сотиш нархига солиққа тортилмайдиган махсус инвестициявий кўшимча ҳақи бир кубометрига 500 сўм миқдорида белгиланган (ушбу хатбоши 2018 йил 29 декабрдаги ПҚ-4088-сонли қарор билан чиқариб ташланган).

Яъни, етказиб берилган ҳар бир кубометр газ нархига 500 сўмлик кўшимча белгиланган. Истеъмолчи етказиб берилган газ ҳажми бўйича унинг қиймати ҳамда унга кўшимчани тўлаб бериши лозим бўлган. Шартноманинг 4.20-бандида эса, истеъмолчи бу тўловни амалга ошириши шартлиги, 4.21-бандида истеъмолчи кунлик тўловни АЖнинг хизмат кўрсатувчи банкда очилган махсус ҳисоб рақамига ўтказиб бериши лозимлиги қайд этилган.

Шуларга асосан даъвогар АЖ жавобгар “Х” МЧЖ унга етказиб берилган 1 010 376 кубометр газ учун 505 188 000 сўмлик махсус инвестициявий кўшимча тўловни амалга оширмаганлиги сабабли ушбу суммани ҳамда ўз

вақтида тўлов амалга оширилмаганлиги учун шартнома асосида ҳисобланган 175 558 818 сўм пеняни ундириб беришни сўраган.

Тарафлар ўртасида тузилган шартноманинг 8.6-бандига кўра, шартномада кўрсатиб ўтилган муддатларда етказиб берилган газ ҳақи ўз вақтида тўланмаган тақдирда, истеъмолчи муддати ўтган ҳар бир кун учун муддати ўтган тўлов суммасининг 0,5 фоизи миқдоридан, бироқ муддати ўтган тўлов суммасининг 50 фоизидан ошмайдиган миқдорда пеня тўлаши кўрсатилган.

Жавобгар “Х” МЧЖ томонидан жами 1 449 243 000 сўмлик тўлов кечиктирилган ва тўланмаган кунлар ҳисобидан 175 558 818 сўм пеня ҳисобланган ва ушбу сумма кечиктирилган асосий қарзнинг 50 фоизидан ошмайди.

2018 йилнинг 5 июль ҳолатига жавобгарнинг даъвогар олдидаги қарзи 505 188 000 сўмни ташкил қилган бўлса-да, судга даъво тақдим этилганидан кейин ҳал қилув қарори қабул қилингунга қадар (2018 йил 30 июль куни) жавобгар даъвогарга 510 000 000 сўм маблағни шартномага асосан қўшимча тўлов сифатида тўлаб берган.

Биринчи инстанция суди даъвонинг 505 188 000 сўм асосий қарзни ундириш қисмини қаноатлантиришни рад этиб, даъвонинг рад этилган асосий қарз қисми бўйича давлат божини даъвогар зиммасига юклаб асосли қарор қабул қилган бўлса-да, даъвонинг 175 558 818 сўм пеня ундириш қисмини қаноатлантиришни рад этиб хатога йўл қўйган.

Чунки, шартномада назарда тутилган ва ПҚ-2455-сонли қарор билан белгиланган тўловни кунлик тарзда тўлаш жавобгарнинг мажбурияти бўлиб, ўз вақтида тўлов амалга оширилмаганлиги учун даъвогар неустойкани талаб қилишга ҳақли.

ФК 260-моддасининг биринчи қисмига кўра, қонун ҳужжатлари ёки шартнома билан белгиланган, қарздор мажбуриятни бажармаган ёки лозим даражада бажармаган тақдирда, кредиторга тўлаши шарт бўлган пул суммаси неустойка, 261-моддасининг учинчи қисмига кўра қарздор мажбуриятларнинг бажарилишини кечиктириб юборганида тўлайдиган ва ўтказиб юборилган муддатнинг ҳар бир куни учун мажбуриятнинг бажарилмаган қисмига нисбатан фоиз билан ҳисобланадиган неустойка пеня ҳисобланади.

Ушбу Кодекс 263-моддасининг биринчи қисмига кўра, неустойка тўлаш тарафларнинг келишувида назарда тутилган ёки тутилмаганлигидан қатъий назар, кредитор қонунда белгиланган неустойка (қонуний неустойка)ни тўлашни талаб қилишга ҳақли.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг “Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги Қонунини иқтисодий судлар амалиётида қўллашнинг айрим масалалари ҳақида” 2002 йил 4 мартдаги 103-сонли қарори 11-бандининг иккинчи хатбошисига кўра, шартнома тузилганлиги ва унинг мазмуни далиллар билан исботланган ҳолларда судлар кредиторнинг талаби билан қонуний неустойкани (ФКнинг

263-моддаси) ҳамда мажбуриятлар бажарилмаганлиги ёхуд лозим даражада бажарилмаганлиги туфайли етказилган зарарни (ФКнинг 324-моддаси) ундириб беришга ҳақлидирлар.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг “Мажбуриятларни бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик учун мулкӣ жавобгарлик тўғрисидаги фуқаролик қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим масалалари ҳақида” 2007 йил 15 июндаги 163-сонли қарори 4-бандининг биринчи хатбошисига кўра, ФКнинг 326-моддасига мувофиқ суд қарздор томонидан мажбуриятларнинг бажарилиш даражасини, мажбуриятда иштирок этувчи тарафларнинг мулкӣ аҳволини, шунингдек кредиторнинг манфаатларини эътиборга олиб, неустойка миқдорини камайтиришга ҳақли.

Даъвогар томонидан жавобгардан 175 558 818 сўм пеняни ундириш тўғрисида асосли талаб судга тақдим этилган бўлса-да, пеня миқдорининг ошиб кетишига даъвогарнинг ўз вақтида судга мурожаат қилмаганлиги сабаб бўлган. Шунга кўра, судлов ҳайъати талаб қилинган пенянинг 40 000 000 сўм қисмини қаноатлантиришни, унинг қолган қисмини қаноатлантиришни рад этишни лозим топди.

ИПК 118-моддасининг биринчи қисмига кўра, суд харажатлари ишда иштирок этувчи шахсларнинг қаноатлантирилган даъво талаблари миқдорига мутаносиб равишда уларнинг зиммасига юклатилади, ушбу модданинг олтинчи қисмига кўра, агар даъвогар томонидан билдирилган неустойкани ундириш ҳақидаги талаб асосли бўлиб, бироқ унинг миқдори қонун ҳужжатларида белгиланган ҳуқуқдан фойдаланилган ҳолда суд томонидан камайтирилган бўлса, суд харажатларининг камайтирилиши ҳисобга олинмаган ҳолда ундирилиши лозим бўлган неустойка суммасидан келиб чиққан ҳолда, суд харажатлари жавобгарнинг зиммасига юклатилиши лозим.

Судлов ҳайъати қайд этилганларни эътиборга олиб, иш бўйича қабул қилинган қуйи суд қарорларининг пеняни ундиришни рад этиш қисмини бекор қилиш ва даъвогарнинг пеня ундириш тўғрисидаги даъво талабини қисман қаноатлантириш, давлат божини жавобгар “Х” МЧЖдан ундириш ва суд қарорларининг қолган қисмини ўзгаришсиз қолдириш тўғрисида янги қарор қабул қилган.

4-1807-1802/1290-сонли иш

2. Хўжалик юритувчи субъект йилни зарар билан яқунлаган бўлса, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳисобланмайди.

Давлат солиқ инспекциясининг “N” масъулияти чекланган жамиятидан (МЧЖ) 453 293,0 минг сўм ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириш тўғрисидаги даъво аризаси биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан қисман қаноатлантирилган, МЧЖдан 400 523,4 минг сўм солиқ ва мажбурий тўловлар ундирилган.

Апелляция инстанцияси судининг қарори билан ҳал қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Жавобгар МЧЖ назорат тартибидаги шикоятда иш бўйича суд қарорларини бекор қилиб, даъвои 94 351,9 минг сўм миқдорида қаноатлантириш тўғрисида янги қарор қабул қилишни ҳамда иш назорат тартибида судлов ҳайъатида кўрилиши давомида илтимоснома билан мурожаат қилиб, солиқ органи томонидан қўшимча равишда ҳисобланган солиқларнинг тўғрилигини текшириш юзасидан экспертиза тайинлашни сўраган.

Судлов ҳайъатининг ажрими билан жавобгарнинг илтимосномаси қаноатлантирилиб, иш юзасидан экспертиза тайинланган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ кўмитаси ҳузуридаги Экспертлик кенгашининг маълумотига кўра, жавобгар МЧЖ тўлаши лозим бўлган қўшимча солиқлар миқдори жами 217 468,5 сўмни ташкил қилиши кўрсатилган.

Ишдаги ҳужжатларга кўра, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорларни ишлаб чиқариш майдонларидан фойдаланишларини янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2017 йил 23 февралдаги ПҚ-2796-сонли қарорига мувофиқ Қурилиши тугалланмаган объектлар ва фойдаланилмаётган ишлаб чиқариш майдонларини хатловдан ўтказиш ҳамда аниқлаш бўйича идоралараро комиссияси томонидан 2017 йил 3 июнда тасдиқланган йиғилиш баёнининг самарасиз лойиҳа сифатида тасдиқланган 3-иловасига мувофиқ жавобгар МЧЖга қарашли объект самарасиз лойиҳа сифатида белгиланган.

Ушбу асосга кўра давлат солиқ инспекцияси томонидан жавобгар МЧЖга нисбатан 453 293,0 минг сўм қўшимча солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар ҳисобланган ва Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси 70-моддасининг еттинчи қисми асосида қўшимча ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириш юзасидан судга даъво аризаси билан мурожаат қилган. Кейин даъвогар даъво талабидаги суммани ўзгартириб, жавобгардан жами 453 293,0 минг сўм қўшимча солиқни ундиришни сўраган.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси 70-моддасининг биринчи қисмига кўра, камерал назорат солиқ тўловчи томонидан белгиланган тартибда тақдим этилган молиявий ва солиқ ҳисоботини, шунингдек солиқ тўловчининг фаолияти тўғрисида давлат солиқ хизмати органидаги мавжуд бошқа ҳужжатларни ўрганиш ҳамда таҳлил этиш асосида амалга ошириладиган назорат бўлиб, еттинчи қисмига кўра солиқ тўловчи томонидан аниқланган тафовутларнинг асослари ёхуд аниқлаштирилган солиқ ҳисоботи белгиланган муддатда тақдим этилмаган тақдирда, давлат солиқ хизмати органи қўшимча ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириш юзасидан судга даъво аризаси билан мурожаат қилади.

Судга такдим этилган даъво аризаси ҳужжатлар билан асослантирилган бўлиши ва унда кўрсатилган кўшимча солиқлар амалдаги солиқ қонунчилиги нормаларига қатъий мос келиши шарт.

Бироқ, давлат солиқ инспекцияси томонидан жавобгар МЧЖга нисбатан кўшимча солиқларни ҳисоблашда солиқлар миқдорининг қонун нормаларига номувофиқ ҳисобланишига йўл қўйилган. Яъни, давлат солиқ инспекцияси томонидан жавобгар МЧЖга жами 453 293,0 минг сўм кўшимча равишда солиқ ҳисобланган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ҳузуридаги Экспертлик кенгашининг маълумотига кўра, жавобгар МЧЖ тўлаши лозим бўлган кўшимча солиқлар миқдори жами 217 468,5 сўмни ташкил этиши, жавобгар МЧЖ йилни зарар билан яқунлаганлиги учун юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳисобланмаслиги тўғрисида хулоса берилган.

Судлар томонидан даъвогар ҳисоблаган кўшимча солиқларнинг тўғрилиги, амалга оширилган ҳисоб-китобларнинг асослилиги тўлиқ ўрганилмасдан қарор қабул қилинган.

Қайд этилганларга кўра, судлов хайъатининг қарори билан жавобгарнинг назорат шикоят қисман қаноатлантирилиб, суд қарорларининг “N” МЧЖдан давлат солиқ инспекцияси фойдасига 400 523,4 минг сўм ундириш қисми 217 468,5 минг сўмга, республика бюджетига 4 005 234 сўм давлат божи ундириш қисми 2 174 685 сўмга ўзгартирилган.

Шунингдек, давлат солиқ инспекцияси томонидан йўл қўйилган қонун бузилиши ҳолатлари юзасидан хусусий ажрим чиқарилиб, ваколат доирасида кўриб чиқилишини таъминлаш учун Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасига юборилган.

4-2001-1802/2472-сонли иш

3. Юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкасига бўлган ҳуқуқи жойнинг ўзида чегаралар белгиланганидан, ер участкаларининг планлари (чизмалари) ва тавсифлари тузилиб, ер участкаларига бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатига олинганидан кейин вужудга келади.

Туман ҳокимининг қарори билан ширкат хўжалиги қир-адир ерларидан 2 гектар ер майдони боғ барпо этиш учун 50 йил муддатга фуқаро А.га ажратиб берилган. Лекин бир ярим йилдан кейин туман ҳокимининг бошқа қарори билан ушбу қарор бекор қилинган.

Ушбу туман ҳокимининг янги қарори билан ширкат хўжалигининг кам рентабелли тошлоқ ерларидан 1 гектар ер майдони 50 йил муддатга фуқаро Х.га ажратиб берилган ва шу қарор асосида “P” фермер хўжалиги ташкил этилган.

Туман ҳокимининг қарори устидан фуқаро А. (кейинчалик “Z” фермер хўжалиги раҳбари) томонидан берилган даъво аризаси фуқаролик ишлари бўйича туманлараро суди томонидан кўриб чиқилиб, суднинг ҳал қилув

қарори билан туман ҳокимининг ушбу қарори бекор қилинган.

Туман ҳокимининг қарори билан жавобгар “Р” фермер хўжалигига кўшимча ер майдони ажратилиб, унинг жами ер майдони 4,54 гектарни ташкил қилган.

Туман ҳокимининг шу йил охиридаги иккинчи қарори билан жавобгар “Р” фермер хўжалигига яна кўшимча ер майдони ажратилиб, унинг ижарада фойдаланишдаги умумий ер майдони 10,5 гектарни ташкил қилган ва туман ҳокимлиги билан жавобгар “Р” фермер хўжалиги ўртасида ер участкасини узоқ муддатли ижарага олиш шартномаси тузилиб, фермер хўжалигининг ер участкасидан фойдаланиш ҳуқуқи давлат рўйхатидан ўтказилган.

Ўз навбатида, туман ҳокимининг қарори асосида туман ҳокимлиги ва даъвогар “Z” фермер хўжалиги (фуқаро А) ўртасида ер участкасини узоқ муддатли ижарага бериш шартномаси тузилиб, даъвогарнинг ер участкасидан фойдаланиш ҳуқуқи давлат рўйхатидан ўтказилган.

Даъвогарнинг мурожаати асосида “Ўздаверлойиха” институти ҳамда туман ер ресурслари ва давлат кадастри бўлими мутахассислари жойига чиқишиб тузилган далолатномада даъвогарга ажратилган 0,8 гектар ер майдонидан жавобгар ноқонуний фойдаланиб келаётганлиги ҳолати қайд этилган.

Шу сабабли даъвогар судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, ўзига ажратилган, лекин жавобгар томонидан ўзбошимчалик билан ноқонуний эгаллаб олинган 0,8 гектар ер майдонини қайтаришни ва ўз ҳуқуқини тиклаш билан боғлиқ қилинган харажатларни, шу жумладан унга ҳуқуқий хизмат кўрсатилиши билан боғлиқ ўз вакилига қилган харажатларини (зарарни) жавобгардан ундиришни сўраган.

Биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан даъво талаблари қаноатлантирилган.

Кассация инстанцияси судининг қарори билан ҳал қилув қарори бекор қилиниб, даъво талабларини қаноатлантиришни рад этиш тўғрисида янги қарор қабул қилинган.

Ўзбекистон Республикаси Ер кодекси 10-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларига кўра, ер участкаси ер фондининг қайд этилган чегарага, майдонга, жойлашиш манзилига, ҳуқуқий режимга ҳамда давлат ер кадастрида акс эттириладиган бошқа хусусиятларига эга бўлган қисмидир. Ер участкасининг чегараси планларда (чизмаларда) қайд этилади ва натурада (жойнинг ўзида) белгиланади. Ер участкасининг майдони натурада (жойнинг ўзида) чегара белгиланганидан кейин аниқланади.

Ер кодексининг 31-моддасида юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкасига бўлган ҳуқуқи жойнинг ўзида чегаралар белгиланганидан, ер участкаларининг планлари (чизмалари) ва тавсифлари тузилиб, ер участкаларига бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатига олинганидан кейин вужудга келиши белгиланган.

Даъвогарнинг ер майдонига бўлган ҳуқуқи туман ҳокимининг қарори асосида туман ҳокимлиги ва даъвогар ўртасида тузилган ер участкасини узоқ муддатли ижарага бериш шартномаси давлат рўйхатидан ўтказилгандан сўнг

вужудга келган.

Жавобгарнинг ер майдонига бўлган ҳуқуқи эса туман ҳокимининг кейинги қарори асосида туман ҳокимлиги билан жавобгар ўртасида тузилган ер участкасини узоқ муддатли ижарага олиш шартномаси давлат рўйхатидан ўтказилгандан сўнг вужудга келган.

Биринчи инстанция суди юқорида қайд этилган ҳолатлардан келиб чиқиб, даъвогарнинг ер участкасига бўлган ҳуқуқи мавжудлигини инобатга олиб, ишдаги далиллар билан жавобгар даъвогарнинг ер майдонини ўзбошимчалик билан эгаллаганлиги ҳолати исботланган деб ҳисоблаб, даъвонинг ер майдонини қайтариш талабини қаноатлантириш тўғрисида хулосага келган.

Бироқ, биринчи инстанция суди даъвогарга тегишли бўлган жавобгар эгаллаган ер майдонининг ўлчамига аниқлик киритмаган.

Кассация инстанцияси суди эса ишдаги ушбу далилларга тегишли ҳуқуқий баҳо бермасдан, нима сабабдан ушбу далиллар мақбул далил сифатида инобатга олинмаслигини қарорда кўрсатмасдан, даъвогарнинг ер майдонига бўлган ҳуқуқи давлат рўйхатидан ўтмаганлиги тўғрисида асослантирилмаган хулосага келиб, даъво талабларини қаноатлантиришни рад этиш ҳақида нотўғри хулосага келган.

Даъвогарнинг ўзига ажратилган ер майдонига бўлган ҳуқуқи мавжудлиги иш ҳужжатларидаги туман ҳокимлиги билан даъвогар ўртасида ер участкасини узоқ муддатли ижарага бериш шартномаси ҳамда даъвогарга ер участкасига бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома билан ўз тасдиғини топади.

Шу билан бирга, ер ресурслари ва давлат кадастри бошқармаси вакилининг судда берган кўрсатмалари, ишдаги ҳужжатлар ҳамда назорат инстанциясида ишни кўришда низоли ер майдони юзасидан жойига чиқиб, ўлчов ишларини қайта амалга оширилиши натижаси бўйича маълумотга кўра, хўжалик харитасининг контурида жами 0,80 гектар ер мавжудлиги, туман ҳокимининг қарорида техник хатоликка йўл қўйилиб, ер контури нотўғри кўрсатилганлиги, аслида ушбу қарор билан жавобгарга бошқа контурдан қисман ер майдони ажратилганлиги, жавобгар ўзбошимчалик билан эгаллаб олган ер майдонининг 0,31 гектар қисми бошқа массивдаги ер эканлиги, даъвогарга тегишли жавобгар эгаллаб олган ер майдони 0,70 гектарни ташкил қилиши аниқланган.

Ер кодексининг 91-моддасига кўра, ўзбошимчалик билан эгаллаб олинган ер участкалари уларга ғайриқонуний равишда эгалик қилинган ва фойдаланилган вақтда қилинган сарф-харажатлар қопланмаган тарзда тегишлилигига кўра қайтарилади.

Ер участкаларини фойдаланиш учун яроқли ҳолатга келтириш, шу жумладан ундаги иморатларни бузиш ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олган шахслар ҳисобидан амалга оширилади.

Ўзбошимчалик билан эгаллаб олинган ер участкасини ер эгасига, ердан фойдаланувчига, ер участкаси ижарачисига ёки мулкдорига қайтариш тегишли туман, шаҳар, вилоят ҳокимининг қарорига биноан ёки суднинг ҳал

килув қарорига кўра амалга оширилади.

Шу сабабли, судлов ҳайъати, мазкур даъво талабини қисман қаноатлантириш ва жавобгардан даъвогарга унга тегишли 0,70 гектар ер майдонини қайтариш, даъво талабининг 0,10 гектар ер майдонини қайтариш қисмини эса қаноатлантиришдан рад этишни лозим топган.

Бундан ташқари, ишни назорат инстанциясида кўришда тақдим қилинган далилларга кўра, даъвогар томонидан бузилган ҳуқуқларини тиклаш учун адвокатлик ҳайъати билан юридик ёрдам кўрсатиш тўғрисида тузилган шартномага асосан адвокат хизмати учун пул маблағи сарфлаган.

Бироқ, биринчи инстанция суди мазкур талабни қаноатлантириш тўғрисида хулосага келган бўлса-да, ушбу ҳолатни тасдиқловчи далилларни иш ҳужжатларига қўшмаган ва уларга ҳуқуқий баҳо бермаган.

Ҳолбуки, Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг “Мажбуриятларни бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик учун мулкӣ жавобгарлик тўғрисидаги фуқаролик қонун ҳужжатларини кўллашнинг айрим масалалари ҳақида” 2007 йил 15 июндаги 163-сонли қарорининг 19-бандида зарарни қоплаш билан боғлиқ низоларни ҳал этишда зарарга шартнома мажбуриятлари бажарилмаганлиги ёки лозим даражада бажарилмаганлиги муносабати билан тарафнинг қилган харажатлари, мол-мулк йўқолиши ёки шикастланиши, шунингдек агар иккинчи тараф шартнома мажбуриятларини бажарганда тараф олиши мумкин бўлган, лекин унинг ололмай қолган даромадлари, ҳуқуқи бузилган шахсининг ҳуқуқини тиклаш учун қилган ёки қилиши лозим бўлган харажатлари ҳам кириши (ФК 14-моддасининг иккинчи қисми); бундай харажатларнинг зарурийлиги ва уларнинг тахминий миқдори асослантирилган ҳисоб-китоб, товар, иш, хизмат кўрсатишдаги камчиликларни бартараф этиш учун кетадиган харажатлар сметаси (калькуляция) сифатидаги далиллар, мажбуриятларни бузганлик учун жавобгарлик даражасини белгиловчи шартнома ва бошқалар билан тасдиқланган бўлиши кераклиги тўғрисида тушунтириш берилган.

Судлов ҳайъати суд қарорларини бекор қилиб, даъвони қисман қаноатлантириш, “Z” фермер ҳўжалигига тегишли жавобгар “P” фермер ҳўжалиги томонидан ўзбошимчалик билан ноқонуний эгаллаб олинган 0,70 гектар ер майдонини “Z” фермер ҳўжалигига қайтариш, “P” фермер ҳўжалигидан “Z” фермер ҳўжалиги фойдасига етказилган зарарни ундириш, даъвонинг қолган қисмини қаноатлантиришни рад этиш тўғрисида янги қарор қабул қилган.

4-1505-1801/1127-сонли иш

4. Комиссионер ва комитент ўртасида тузилган воситачилик шартномасига кўра, комиссионер ўз номидан комитент ҳисобидан чет давлат фирмаси билан маҳсулотларни сотиш бўйича шартномалар тузиши, комитент эса комиссионерга кўрсатилган хизмат ҳақини тўлаш мажбуриятини олиши, маҳсулот комиссия шартномаси бўйича воситачи томонидан реализация қилинганда, божхона юк декларациясида комиссия шартномаси кўрсатилиши лозим.

Товарларни чет давлатга етказиб бериш учун чет эллик шахс билан тузилган контрактлар комитент томонидан давлат солиқ органига тақдим этилиши керак. Агар товарларни экспорт қилишда субъект экспортёр ҳисобланмаса экспорт қилинган товар суммасига белгиланган фоиз солиқ ставкасида қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) ҳисобланади.

Давлат солиқ инспекцияси (ДСИ) томонидан Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 70-моддасига асосан “МС” акциядорлик жамиятида (АЖ) ўтказилган камерал назорат натижасида АЖ томонидан ДСИга тақдим этилган қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) ҳисоботида маҳсулот сотишдан тушган тушум 650 293 500 сўм, шундан 54 400 784,94 АҚШ доллари ёки эквивалентида 275 758 400 000 сўм миқдоридаги товарлар экспорт қилинганлиги кўрсатилганлиги, бироқ божхона органлари томонидан тақдим этилган маълумотларга асосан АЖ томонидан йил давомида 39 182 304,38 АҚШ доллари ёки эквивалентида 165 939 600 000 сўм миқдоридаги маҳсулотлар экспорт қилинганлиги, шундан келиб чиқиб, маҳсулот экспорти жамиятнинг умумий реализациясида сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоизга етмаслиги сабабли ҚҚС бўйича 21 963 800 сўм кам ҳисобланганлиги аниқланган.

Мазкур ҳолатлар бўйича ДСИнинг АЖга юборган талабномасига АЖ томонидан берилган жавобда йил давомида маҳсулот экспорти жамиятнинг умумий реализациясида сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоизга етмаслигининг сабаби Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Кимё саноатида экспорт-импорт фаолиятини тубдан такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида” 2017 йил 29 августдаги ПҚ-3246-сонли қарори ижроси юзасидан октябрь ойдан бошлаб “Ўзкимёимпекс” МЧЖ орқали воситачилик шартномасига асосан маҳсулот экспорти амалга оширилганлиги ва шу сабабли қарорнинг 9-бандига асосан “Ўзкимёимпекс” МЧЖ орқали маҳсулот экспорти амалга оширувчи ишлаб чиқарувчи ташкилотларга ҳам солиқлардан имтиёз ва преференциялар берилганлиги билдирилган.

ДСИ ушбу имтиёз берувчи қонуний ҳужжат бўйича қанча миқдорда маҳсулот экспорт қилинганлиги ва қўлланилган суммага аниқлик киритиш мақсадида “Ўзкимёимпекс” МЧЖ томонидан амалга оширилган экспорт маҳсулотларни тасдиқловчи ҳужжатларни тақдим этиш ҳақида АЖга талабнома юборган.

АЖ томонидан тақдим этилган талабномадаги тафовут суммасини ташкил қилувчи ҳужжатлар реестри ва маълумотлар ДСИ томонидан ўрганиб чиқилганда йил давомида АЖ ишлаб чиқарган маҳсулотини “Ўзкимёимпекс” МЧЖ орқали 12 590 302,3 АҚШ доллари ва “N” АЖ орқали 1 473 045 АҚШ доллари ёки эквивалентда 11 883 400 000 сўм миқдорда экспорт қилганлиги маълум бўлиб, натижада 1 155 133,26 АҚШ доллари миқдорида товарлар экспорти тасдиқланмаган.

“Ташқи манба дастури”дан олинган маълумотда “N” АЖ орқали экспорт қилинган 1 473 045 АҚШ доллари ёки эквивалентида 11 883 400 000 сўм миқдоридаги товарлар ишлаб чиқарувчиси ва экспортёр

сифатида “N” АЖ кўрсатилганлиги аниқланган. Шунга кўра, 1 155 133,26 АҚШ доллари миқдорида товарлар экспорти тасдиқланмаганлиги ҳамда “N” АЖ орқали экспорт қилинган 1 473 045 АҚШ доллари ёки эквивалентида 11 883 400 000 сўм миқдоридаги товарларни экспорт қилишда АЖ экспортёр ҳисобланмаслиги сабабли ушбу суммаларга 20 фоиз солиқ ставкасида 2 376 680 000 сўм ҚҚС ҳисобланган.

ДСИ томонидан АЖга ҚҚС суммасини тўлаш ҳақида талабнома юборилган бўлса-да, АЖ томонидан талабнома оқибатсиз қолдирилганлиги важлари билан ДСИ судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, АЖдан 2 376 680 000 сўм ҚҚСни ундиришни сўраган.

Биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан даъво талабини қаноатлантириш рад этилган.

Апелляция инстанцияси судининг қарори билан ҳал қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

ФКнинг 832-моддасида воситачилик шартномаси бўйича бир тараф (воситачи) иккинчи тарафнинг (комитент) топшириғи бўйича ўз номидан, бироқ комитент ҳисобидан бир ёки бир неча битимни ҳақ эвазига тузиш мажбуриятини олиши белгиланган.

Ишдаги ҳужжатларга кўра, “N” АЖ (комиссионер) ва АЖ (комитент) ўртасида тузилган воситачилик шартномасига кўра, комиссионер ўз номидан АЖ ҳисобидан чет давлат фирмаси билан кимёвий маҳсулотларни сотиш бўйича шартномалар тузиши, АЖ эса комиссионерга кўрсатилган хизмат ҳақини тўлаш мажбуриятини олган.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси 213-моддасининг иккинчи қисмига кўра, товарлар экспортга воситачи (ишончли вакил) орқали воситачилик (топшириқ) шартномаси бўйича реализация қилинганда экспортни тасдиқлаш учун комитент (топшириқ берувчи) томонидан кўйидаги ҳужжатлар тақдим этилади:

солиқ тўловчи билан воситачи ёки ишончли вакил ўртасидаги воситачилик шартномаси ёки топшириқ шартномаси (шартноманинг кўчирма нусхаси);

солиқ тўловчининг топшириғига кўра (воситачилик шартномаси ёки топшириқ шартномасига мувофиқ) экспортга товарлар етказиб беришни амалга ошираётган шахснинг товарларни Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудидан ташқарига етказиб бериш учун чет эллик шахс билан тузилган контрактни (контрактнинг белгиланган тартибда тасдиқланган кўчирма нусхаси);

товарларни экспорт режимига чиқаришни амалга оширувчи божхона органининг белгиси қўйилган божхона юк декларациясининг кўчирма нусхаси.

Суд мажлисида аниқланишича, товарларни чет давлатга етказиб бериш учун чет эллик шахс билан тузилган контрактлар АЖ томонидан ДСИга тақдим этилмаган.

Бундан ташқари, божхона юк декларацияларининг 2-графасида маҳсулот тўғридан-тўғри “N” АЖ томонидан реализация қилинаётганлиги

кўрсатилган. Ҳолбуки, маҳсулот комиссия шартномаси бўйича воситачи томонидан реализация қилинганда, мазкур графада комиссия шартномаси кўрсатилиши лозим.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2016 йил 6 апрелда 2773-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона кўмитасининг 2016 йил 29 февралдаги 01-02/15-07-сонли қарори билан тасдиқланган “Божхона юк декларациясини тўлдириш тартиби тўғрисида”ги Йўриқнома 4-бобининг талаблари асосида ишдаги божхона юк декларацияларининг тўлдирилиши ўрганилганда низоли товарлар бўйича экспортёр ва товар ишлаб чиқарувчиси “N” АЖ эканлиги кўринади.

Хусусан, ишдаги божхона юк декларацияларининг 32-графасида экспортёр “N” АЖ эканлиги, 43-графасида маҳсулот “N” АЖ томонидан ишлаб чиқарилганлиги қайд этилган.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси 218-моддасининг учинчи қисмига кўра, ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган товарларни экспортга реализация қилиш обороти мақсадида фойдаланиладиган, ҳақиқатда олинган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича тўланиши лозим бўлган (тўланган) қўшилган қиймат солиғи товарлар экспортдан солиқ тўловчининг Ўзбекистон Республикасидаги банк ҳисобварағига келиб тушган валюта тушумининг улушида ҳисобга олинади. Товар воситачилик, топшириқ шартномаси бўйича воситачи, ишончли вакил орқали экспортга реализация қилинган тақдирда, қўшилган қиймат солиғи воситачининг, ишончли вакилнинг ёки солиқ тўловчининг ҳисобварағига келиб тушган валюта тушумининг суммаси улушида ҳисобга олинади.

АЖнинг хорижий контрагентдан валюта тушуми “N” АЖга келиб тушганлиги ва кейинчалик АЖга ўтказиб берилганлиги, шу сабабли бунга АЖ томонидан товар экспорт қилинганлигини тасдиғи сифатида кўриш лозимлиги ҳақидаги важи асоссиздир. Чунки, мазкур низога оид экспорт контрактларида сотувчи, экспортёр ва маҳсулотни ишлаб чиқарувчи сифатида “N” АЖ кўрсатилган.

Қолаверса, агар божхона юк декларациялари нотўғри тўлдирилганлиги аниқланса, декларант уларни уч йил муддатда қайта расмийлаштириши мумкин.

Юқорида қайд этилган ҳолатлардан келиб чиқиб, АЖнинг ДСИга тақдим этган ҳисоботи асосида ўтказилган камерал назорат натижалари бўйича 1 155 133,26 АҚШ доллари миқдорида товарлар ҳамда “N” АЖ орқали экспорт қилинган 1 473 045 АҚШ доллари ёки эквивалентида 11 883 400 000 сўм миқдоридаги товарлар АЖ томонидан экспорт қилинганлиги тасдиқланмаганлиги ва шунга кўра АЖга ҚҚС суммаси ҳисобланиши ҳақида ДСИнинг хулосаси асослидир.

Бироқ, суд низо юзасидан ҳал қилув қарори қабул қилишда ДСИ томонидан тақдим этилган далилларга, хусусан божхона юк декларацияларини, низога оид экспорт контрактларини ўрганмасдан ва уларга ҳуқуқий баҳо бермасдан, даъво талабини қаноатлантиришни рад этиш ҳақида асоссиз ва нотўғри хулосага келган, апелляция инстанцияси суди эса

биринчи инстанция судининг хато ва камчиликларини тузатмасдан, асоссиз равишда ҳал қилув қарорини ўзгаришсиз қолдирган.

Судлов ҳайъати қайд этилганларга кўра, иш юзасидан қабул қилинган суд қарорларини бекор қилиш ва даъвони тўлиқ қаноатлантириш тўғрисида янги қарор қабул қилган.

4-1102-1801/2441-сонли иш